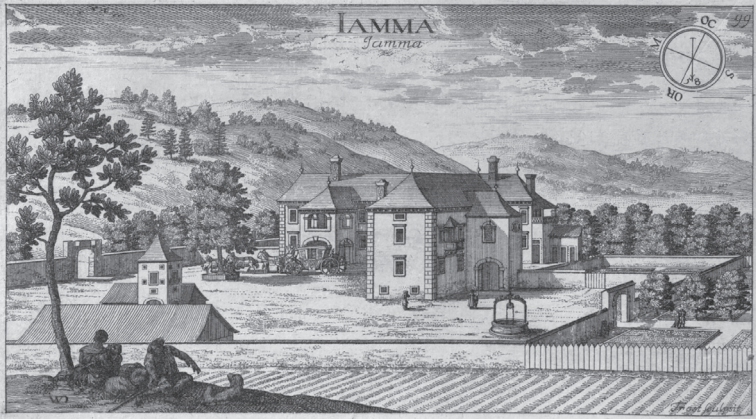

Lado Kralj
NE BOM SE VEČ
DRSAL NA BAJERJU

*to knjigo sta mi pomagali napisati
Jožica
in Breda, naj ji bo zemljica lahka*

1. Zgornja Šiška, Spodnja Šiška

Šiškarji smo včasih zelo občutljivi in nepopustljivi pri vprašanju, od kod je kdo, iz Zgornje ali Spodnje Šiške, to mi je povedal Jože Knafljič, ilegalno ime Kunde, pa ne le enkrat, in kmet Koritnik je potrdil, da ima Kunde prav. Zgoraj se končuje Gorenjska, spodaj se začena Ljubljana. V Zgornji Šiški je bilo prebivalstvo pretežno kmečko, včasih so služili dober denar s pridelovanjem lanu, in ko je lan cvetel, si pogledal proti severu in vsa pokrajina je bila zasičeno zelena. Šele ko si prišel bliže k njivi, si med zeleno goščavo, visoko približno kot žito, opazil majčkene sinjkaste in belkaste cvetove, ki so tu in tam kukali ven. Kdor ni Šiškar, bo mislil v svoji ne preveč pametni glavi, da je zrelo laneno polje bele barve. Ne, zelene barve je, zelene, in rastline moraš iz zemlje izpulit, ne smeš jih kosit ali žet ali rezat. Potem jih je treba namakat v tekoči vodi in potem ožemat in šele ob koncu tega postopka boš lahko iz sadike izvlekel tanka, dolga in čvrsta vlakna, in ta so bela, blešččeča bela. Pozneje je ameriški bombaž spodrinil starodavno laneno platno in Šiškarji so prešli na pridelavo krompirja in zelja. Zelo uspešno je bilo tudi furmanstvo, gostilna *Pri kamniti mizi*, kjer se je rodil Valentin Vodnik, je bila postojanka v furmanski mreži in Vodnik zelo prepričljivo piše, mi je povedala moja učena punca Eva Verdonik, da čar te dejavnosti ni bil samo v prevažanju blaga, temveč tudi v veselem prekupčevanju, Vodniku je njegov ded sam pravil, *kako*

sta on inu njega oče Miha hodila na Hravaško, kupčovala z prešičmi, vinom inu platnam, zraven dober kup v oštariah živela. Pozneje, na začetku dvajsetega stoletja, so začeli v Zgornji Šiški uvajati novosti, ki so presegle nivo kmetstva, npr. servisne delavnice ljubljanskega tramvaja ali pa Krisperjevo tovarno čevljev, te so postale važen vir zaslužka; in potem ko so naši premagali okupatorje, so zgradili Titove zavode Litostroj, tj. tovarno vodnih turbin, simbol socialističnega gospodarstva. Ampak tega moj prijatelj kmet Koritnik ni več doživel, zmage nad okupatorjem, Italijani so ga ubili že nekaj prej, zvezali so mu roke in ga ustrelili kot talca, češ da je pomagal komunističnim banditom.

Središče Zgornje Šiške je sooseska, sredi katere stoji grad Jama, nanj smo okoličani zelo ponosni. Pred drugo svetovno vojno so se v gradu naselile nune, ustanovile so samostan ter dekliško gospodinjsko šolo ranga gimnazije. Ko se je vojna končala, je ljudska oblast v boju proti fevdalni in klerikalni miselnosti šolo ukinila, samostan razgnala in ukazala, da se grad podre, dobesedno izbrisala ga je, najprej z dekretom in potem s krampi in bagri, za njim ni ostalo prav nič. No, če bi kdo kopal dovolj globoko v tla, bi mogoče še kaj našel, recimo stekleno črepinjo škrlatne barve, čisto majčkeno, ta bi lahko ostala od vitražnega okna v grajski kapeli; ali pa odlomljen košček plemenitega starega lesa, nenavadne oblike, kot kakšen krempelj, verjetno del stolove noge, na gradu so stoli imeli noge v obliki levjih šap.

Spodnja Šiška pa ima kar dve središči, eno je pri podružnični Stari cerkvi, natančneje pri cerkvi sv. Jerneja, drugo na začetku Medvedove ceste, pri šišenskem kolodvoru. V Spodnji Šiški so obsežne kleti in tam so v starih časih pridelovali kis, v novejših pa prešli na vino, vendar je treba vedet, da nimajo niti enega vinograda, pač pa kupujejo cenena dolenska in makedonska vina in jih mešajo ter dodajajo vodo pa tudi barvila, da so sorte videt različne. Kjer se proizvaja veliko vina, se ga tudi veliko popije in gostiln je toliko, da človek ne more verjet; ob koncu tedna prihajajo cele črede veselih in žejnih mladih mož, saj so šišenske gostilne na glasu, da so najcenejše na Spodnjem Kranjskem. V drugi polovici 19. stoletja hitro in mogočno zraste še ena alkoholna dejavnost, Kolerjeva pivovarna Union, kjer mnogi Šiškarji najdejo zaslužek, približno v istem času je tudi zgrajena gorenjska železnica z upravo in delavnicami v Spodnji Šiški. Skratka, prebivalci Spodnje Šiške so delavci v vinskih kletih, v pivovarni ali na železnici. Do *kmetavzarjev* iz Zgornje Šiške imajo pokroviteljski, včasih pa tudi nekoliko nestrpen odnos.

Med Vodnikovo in Celovško cesto se razprostira obsežen Krisperjev travnik, prelep kos pokrajine, posebej spomladi, ko cveti v vseh možnih veselih barvah. Pa ni v celoti Krisperjev, manjši del pripada Stari cerkvi. Meja med obema lastninama je močno poudarjena tako z ene kot tudi z druge strani, skratka, tukaj sta dve živi meji, druga ob drugi, vmes se stiska steza. Po njej najbolj naravnost prideš z Vodnikove na Celovško, blizu hiše, ki ima na strehi stolp v obliki

prisekane piramide, in ni ti treba hodit daleč naokoli, ampak pazit moraš, kam stopaš! Steza se imenuje *šajsgasa*, in to ne brez razloga. To je katastrska meja med Zgornjo in Spodnjo Šiško, vsakdo jo lahko vidi, nadaljuje se potem na eni strani na zahod, v Šišenski hrib, in na drugi na vzhod, proti Bežigradu. Po vojni seveda ne vidiš nobene steze več, vse so zazidali.

Obe Šiški, Zgornja in Spodnja, imata mnogo njiv in travnikov in ti se sčasoma spreminjajo v stanovanjske soseske. Tako nastajajo hišice, od katerih vsaka stoji sredi lastnega, pravzaprav kar obsežnega vrta ali sadovnjaka, ali pa se, tako rekoč istočasno, pojavljajo tudi skupine večjih najemniških hiš, dvo- ali tronadstropnih, s po štirimi stanovanji v vsakem nadstropju. Lastna hišica sredi vrta, to so sanje državnih uradnikov, ta cilj so si postavili, in če bog da, ga bodo dosegli, ko se bodo privlekli do penzije, varčevat, varčevat, zaradi te svetle podobe so pripravljene ponižno prenašat muhe ošabnih in neusmiljenih predstojnikov. Manj je ugledno, če stanuješ v najemniški hiši, tam se gnetejo nižji uslužbenci z železnice ali tramvajkomande, pa tudi recimo begunci, ki na začetku druge svetovne vojne, po zasedbi Maribora, zbežijo pred Nemci. *Machen sie mir dieses Land wieder deutsch*, zahteva Adolf Hitler, ki Maribor tudi osebno obiše, napravite mi to deželo spet nemško. Skuša polovit čim več izobražencev, a nekateri, med njimi tudi moj oče Franc Knez, profesor slovenščine v Mariboru, se hitro umaknejo v Ljubljano, ki jo je zasedla italijanska vojska, ta ni imela seznamov štajerskih in gorenjskih izobražencev, zato jih je teže prega-

njala. Dobro se je spominjam, te selitve iz Maribora v Ljubljano, zaradi konspirativnih razlogov potujemo vsak zase, jaz skrčen ležim v prtljažniku nekega osebnega avta, pokrit s torbami. Z mamom in očetom spet pridem skupaj v nekem skladišču na Viču, pozneje se naselimo v Šiški, Na Jami 8. Italijani so namesto Slovenije vzpostavili nekaj, je oče pripovedoval mami, kar imenujejo *Provincia di Lubiana*, in ta v glavnem obsega Dolenjsko in Notranjsko, na severu pa meja z nemškimi rajhom poteka po Savi in Sori. Kar zadeva Gorenjsko in Štajersko, so ju pouzmali Nemci, Prekmurje pa Madžari. To širokogrudno rezanje torte ni zadelo Primorske, saj jo je Italija dobila v dar že dve desetletji prej, z rapalsko pogodbo, kot nagrado za diplomatsko prefriganost in izdajstvo. Pač pa je zdaj, v drugi svetovni vojni, italijanska vojska imela težave z obvladovanjem na novo pridobljenega ozemlja in njihovi generali so izdelali doktrino, ugotovili, kje je problem: gverilsko poveljstvo se skriva pri zaupnikih v glavnem mestu Ljubljani, od tam pa pošilja zapovedi na teren, kjer jih izvršujejo njihove tolpe. Zato Italijani sklenejo onemogočiti to *banditsko strategijo* s posebnim izumom: izolirajo mesto Ljubljana, ga ločijo od zaledja, v ta namen izdelajo ograjo iz bodeče žice, speljana je okrog in okrog in okrepljena z bunkerji, mitralješkimi gnezdi in minskimi polji, skratka, mesto spremenijo v koncentracijsko taborišče. V nadaljevanju teh dogodkov Italijani izgubijo vojno, kapitulirajo in se umaknejo v Italijo, Ljubljano pa zasedejo Nemci. Ti zelo kmalu najdejo mojega očeta, ga aretirajo in odpeljejo v Dachau.

* * *

Med italijansko okupacijo nekega pomladnega jutra iz gozda pride medved, se spominjajo nekateri iz soseske Na Jami. Prav tule na klančku Vodnikove ceste se pojavi in potem cesto tudi prečka, v treh skokih. Taca čez Krisperjev travnik, v črti, ki jo nese na levo. Vidijo ga delavci na dvorišču Krisperjeve tovarne čevljev, tako pozneje trdijo, ampak zelo od daleč, pa tudi: medved jim nič noče, ne njim, ni prišel zaradi njih. Krisperjev travnik pusti za sabo, se približa vrtnariji, njeni čvrsti leseni ograji, ki je pojačana z živo mejo, in si z dvema ali tremi udarci napravi prehod, da deske kot za šalo frčijo po zraku. Tako vstopi med gredice, napreduje še nekaj korakov in potem obstane. Pred njim je bel kamnit vodnjak, pokriva ga debela plošča, tudi iz kamna, navpično iz plošče štrli ročna črpalka iz potemnelega litega železa. Proti dežju in drugemu, kar bi lahko padlo z neba, je vodnjak zaščiten z majčkeno streho, ki jo podpirajo štirje visoki koli. Medved z zanimanjem gleda vse to, kakor da bo zdaj zdaj zgrabil za ročico in jo parkrat potisnil navzdol. Črpanje vode, to je moje delo, jaz sem tisti *ta mau*, ki občasno pomaga nunam v vrtnariji, kadar ga pokličejo. In tako sem tam tudi tisti dan, ampak precej daleč od vodnjaka, na drugem koncu, kjer raste solata, in ne morem prav dobro videt, kaj se dogaja. Močno upam, da se medved ne bo lotil črpalke in jo pokvaril, saj bi jaz potem izgubil svoje delo občasnega vodnarja. Dobro se spominjam, kako se oglašča črpalka, ko vodo pumpaš:

glunk guš, glunk guš-guš
glunk guš, glunk guš-guš

Zato *glunk*, ker črpaš vodo iz globine, in zato *guš*, ker vračaš ročico v vodoravni položaj, pa tudi sama hoče tja, zaradi izravnavanja pritiska, ampak hotela bi bolj počasi, ne tako hitro kot jaz. Ne smem bit razočaran, če na začetku nič ne priteče, ne smem nehat, ampak je treba kar naprej potiskat ročico dol in vleč gor, dol in gor, in potem kar naenkrat voda res buškuje iz pipe v mogočnem curku, da se vsakič kar malo ustrašim in moram prav pazit, da me vsega ne zmoči. Nune s to vodo zalivajo zelenjavo, ampak prej jo natočijo v sod, da v njem stoji en dan, zdaj pa še niti do soda ni prišla, čaka v kamnitem koritu. Medved se približa, potem kratko malo stegne gobec do vodne gladine in odpije štiri krepke požirke. Ko konča, nadaljuje po stezi med gredicami, očitno želi po najkrajši poti prečkat ta minuciozni in izumetničeni svet nizkih nasadov. Nune, ki tam delajo, nekatere razkoračene in pri tem globoko sklonjene, druge čepe ali kleče, obmirujejo in zrejo vstran, *če ga ne pogledam, me bo mogoče pustil pri miru*, korajžne ženske, nič ne padajo v nezavest ali kaj takega. Medved pa *čof čof* po severni ograji in že je zunaj vrtnarije, še minutko ali dve, pa stoji pred visokim grajskim obzidjem, onkraj je grad Jama. Medved se vzpne, a ne more seči do vrha, vendar ne neha, suva v zid, ki je zaradi časa in vremena nekako sprhnel, in napravi luknjo, ta je rdeča od zdrobljene opeke, kot da bi kaj zakrvavelo, tam se oprime in potem spretno spleza

čez. Zdaj je znotraj, kjer je grad in v gradu samostan! Ob nekaterih oknih stojijo gojenke, razpirajo oči in si s pestjo zatiskajo usta – nekje so videle, mogoče v kinu ali v ilustriranih revijah, da dame takole pokažejo svoj strah, če že morajo. Potem je mogoče slišat, kako sestra nadzornica zaklepa vhodna vrata v grajsko vežo, njene pomočnice pa s treskom zapirajo polkna na oknih v pritličju. Medved se za vse to ne meni, zakorači naravnost proti nečemu, kar stoji na grajskem dvorišču, in to je seveda spet vodnjak, kaj pa drugega, v bistvu podoben onemu v vrtnariji, ima pa več umetniške obdelave, fino klesan kamen, kot nekakšna res zelo velika jušna skleda, take so v pravljicah. Tudi tu medved popije nekaj vode. Nič čudnega! Žival dobro ve, kaj dela. To je vendar najboljša voda na Spodnjem Kranjskem, kot rada pove mati prednica; pred vojno je direktor Koslerjeve pivovarne Union poslal k njej svoje inženirje in so ji predlagali, da bi jim enega od vodnjakov prodala ali dala v najem, vodo pa bi do pivovarne napeljali po ceveh pod zemljo – ampak sestra Hermengarda, mati prednica, ni hotela o tem nič slišat, vodnjaka sta neodtujljiv del samostana, je odsekala, ničesar ne bo dajala za nečist namen, in pivovarniška obrt, kuhanje alkohola, je nekaj tako nečistega, da bolj ne more bit, iz te vaše tovarne smrdi po hudiču, penetrantno, da se mimoidočim želodec obrača, le od kod vam ta drznost, da me kaj takega sprašujete!

Medved se odžeja in zdaj hoče naprej, pri tem se mu severni zid postavi na pot; z njim opravi podobno kot malo prej z južnim. Na drugi strani je Bohtetova

domačija, in ko se medved spusti z zidu na tla, se znajde tik pred telico Julko, ta se pase na prostem, to jutro je nekako ušla iz hleva. Medved ne razmišlja kaj dosti, počí jo s šapo po glavi, silovito, da v hipu mrtva obleži na tleh, še muksne ne. Z gobcem se ji zarije v trebušno votlino in ji požre jetra, na hitro, kar precej je lačen, zima je bila dolga. Zdaj malo počiva in potem ji od stegna iztrga velik kos mesa, še to bom požrl, potem pa grem. Od Bohtetove hiše se dvigne strašno kričanje in tuljenje, ampak medveda ni več, nihče ne ve povedat, v katero smer je izginil. Bohtetova Mica, hišna gospodinja, je vsa iz sebe.

– Na žandarmerijo, rjuje, na žandarmerijo prijavit!

– Kaj pa ti misliš, Mica, si znorela! ji ugovarja stari Bohte. Žandarjev ni več, namesto njih so zdaj italijanski karabinjerji, klobuke imajo kot Napoleon, če pridejo, bodo medveda mogoče res pokončali, ampak streljali bodo vsevprek! In če bo medved ubit na naši domačiji, kaj bomo potem mi? Ponoči lahko pride njegova žlahta, zaradi maščevanja! Nobenih karabinjerjev ne bomo klicali, Mica, ti pravim, pamet nučaj!

– Kaj pa bomo naredili, se dere Bohtetova Mica, nekaj je vendar treba naredit! Ne moremo se delat, kot da ni bilo nič! Našo telico je pokončal!

Stari Bohte pogleda zeta Jureta, ki trmasto molči, in odloči:

– Jago babo bo treba poklicat.

Zdaj se hišna gospodinja še bolj razburi, neznanško ugovarja, da to pa že ne, tega ji ne morejo naredit, in tudi zajoka nekoliko, kljub temu pa na koncu

le grejo iskat Jago babo in ta pride prav kmalu, kot da bi bila kje v bližini, kar ne more bit res, saj stanuje precej daleč proč, globoko v gozdni grapi. Nekaj časa posluša, vseprek ji govorijo, kaj se je zgodilo, potem zamahne z roko, naj utihnejo, postrani pogleda zeta Jureta, ki pa vztraja v svojem molku, počepne, podrsa z roko po krvavih tleh in si ovoha prste.

– Jaz se bom skrila tamle v kolnici, reče. Se pravi, predvideva, da bo medved prišel nazaj.

In medved res pride in čim ga Jaga baba zagleda, strašno zarjuje neke besede, skoči na truplo telice, si visoko dvigne krilo in proti medvedu izboči golo zadnjico. Medved obstane, kot bi ga zadela strela, in nepremično gleda. Potem se obrne in izgine, ni ga več. Jaga baba izkoplje plitvo jamo v tleh ob telčinem truplu, jo obloži s kamni, vanjo naloži neka suha zelišča in jih zažge, potem nekaj kamnov zatolče v tla tudi ob robu.

– Trupla naj se nihče ne dotika in znamenja tudi ne. Na miru pustit, na miru pustit.

Spet oplazi s pogledom zeta Jureta, in že je ni več. Truplo ponoči izgine, glede znamenja pa se Bohtetovi vestno ravnajo po navodilih Jage babe, pazijo, da ga ne bi kdo pohodil ali povozil, ne danes ne jutri. Ti zver, ki strašno udariš, ubila si našo žival. Ti misliš, da ti pripada, in zdaj imej, kar si vzela, ne bomo terjali nadomestila. Ampak ne hodi več sem, sicer boš doživela stvari, ki jih raje ne bi. Ti si tukaj opravila. Ostat moraš na oni strani Vodnikove ceste, tam, kjer je gozd.

Grad Jama stoji v Zgornji Šiški, kakšen streljaj od gostilne *Pri kamniti mizi*, rojstne hiše Valentina Vodnika, ki so ji nekateri rekli Pri Žibertu. Okrog gradu je park, tam v urejenih drevoredih rastejo eksotična drevesa. V času med prvo in drugo svetovno vojno so grad kupile nune, ki so jih običajno imenovali *šolske sestre*, pravilneje povedano so to *šolske sestre sv. Franciška Kristusa Kralja*. V banki se močno zadolžijo, da lahko opravijo ta nakup, vso stavbo temeljito obnovijo, vodovod, kanalizacijo, gretje, in jo povišajo za eno celo nadstropje, potem se vselijo v grad in se vneto začnejo ukvarjat s svojim temeljnim poslanstvom, tj. odprejo štirirazredno deklinško gospodinjsko šolo, ki se konča z maturo. Šola je internatskega tipa, kar pomeni, da gojenke tam dobivajo poleg pouka tudi hrano in prenočišče in le redko zapuščajo območje gradu. Šolnina je precej visoka, zmorejo jo predvsem trdneje situirane družine, gojenke prihajajo večinoma s podeželja in tako je tudi naravnan učni program. Pravzaprav je dvodelen. Ena skupina predmetov je podobna tistim, ki jih tudi sicer poučujejo na slovenskih gimnazijah, npr. nacionalna in splošna zgodovina, slovenski in srbohrvaški jezik z literaturo, nemški ali francoski jezik z literaturo, latinščina, geografija, matematika, fizika, kemija, biologija, psihologija, etika, strojepis. Drugo skupino predmetov pa nune imenujejo *poljedelske*. Obsegajo botaniko, osnove poljedelstva in živinoreje, mlekarstvo, perutninarstvo z rejo kuncev,

čebelarstvo, vrtnarstvo s cvetličarstvom, sadjarstvo, domače gospodinjstvo z blagoznanstvom, turizem. Zunaj grajskega obzidja, a ne prav daleč stran, je obsežna grajska vrtnarija, ki jo nune povsem obnovijo in vključijo v učni načrt: tu se gojenke v praksi in ob pomoči nun vrtnaric učijo pridelovati solato, grah, paradižnike, kumarice, korenček, papriko. Uspeh je zelo velik, nune pridelujejo mnogo zelo kvalitetne zelenjave, deloma jo darujejo tistim ljubljanskim farovžem, ki kuhajo za reveže, ampak veliko je tudi prodajo gostilnam in na ta način zmanjšujejo dolg, ki ga imajo v banki.

Vse te predmete poučujejo ženske, saj smo v ženskem samostanu. Ena sama izjema je: strojepis. Učiteljica strojepisa je zbolela in težko je bilo najti zamenjo, zato ta predmet občasno poučuje gospod inženir Dobovišek, ki sicer tudi prihaja na redne preglede pisalnih strojev in jih po potrebi popravlja, vsekakor jim vsakič zamenja pisalne trakove, ti se sčasoma precej scufajo. Šola ima čez dvajset pisalnih strojev najboljših znamk, *rheinmetal*, *optima*, *continental* in *underwood*, ob nakupu sicer niso bili povsem novi, pa vendar, impresivno. Inženir Dobovišek jih poučuje desetprstno tipkanje, desetprstno, ne samo kakšnega pikanja s kazalcema po tipkovnici. Osnovna pozicija: leva roka *in A in S in D in F*, desna roka *in J in K in L in Č*. Med nunami so mnenja o potrebnosti in koristnosti pisalnega stroja deljena. Ene govorijo, da je to samo modna muha, drugim se zdi ta stroj pomembnejši, že zato, ker bo mogoče ustvaril kakšno novo delovno mesto. Dijakinja Eva Verdonik pa se

za pisalni stroj naravnost navduši. Pisarniško delo bo postalo enostavnejše in obenem bolj učinkovito, ker bo hitrejšo, zagotavlja Eva Verdonik, ženskam se bo množično odprl nov poklic, *strojepiska*. Prišel bo čas, ko bo vsako gospodinjstvo imelo svoj pisalni stroj, ne samo vsak urad. Ob teh napovedih se mnoge nune samo nasmihajo, vendar previdno, saj vedo, da Eva ničesar ne govori kar tako, na pamet. Ob prihodih inženirja Doboviška ima z njim strokovne pogovore o tem, kaj bi se dalo pri pisalnih strojih še izboljšat, z zanimanjem jo posluša.

Gospodinjska šola po zaključku vsakega šolskega leta izdaja skrbno natisnjen almanah, ki se imenuje *Izvestje*, v tem se nič ne razlikuje od drugih srednjih šol. *Izvestje* nudi bralcu natančen seznam učiteljic in učenk in podrobneje poroča o šolskih uspehih posameznic, o prireditvah in ekskurzijah in o predavanjih gostujočih strokovnjakov. Obenem ta almanah tudi obvešča, kakšni so pogoji za vpis v naslednje šolsko leto in kolikšna bo šolnina – kratka, *Izvestje* se posebej obrača na dekleta, ki mogoče razmišljajo, da bi se jeseni vpisala v to šolo. In prav v tej zadevi močno učinkuje fotografija na naslovni strani. V globini slike, precej daleč zadaj, vidimo pročelje impresivnega renesančnega gradu, do njega vodi veličasten drevored, drevesa stojijo v vrsti kot vojaki. Pod vsakim drevesom je klop in na nekaterih sedijo lepa mlada dekleta v samostanskih kutah, posamično in zelo osredotočeno, saj vsaka zavzeto študira knjigo, ki jo drži pred sabo. Ta stran slike je v senci, tu vladata mir in tišina duhovne dejavnosti. Desna stran,

kjer ni dreves, pa je odprta soncu, tam mlade punce obrezujejo okrasno grmičevje in grabljajo gredice, kjer rastejo rože, in zdi se, da pri tem veselo čebļjajo.

Slika sporoča, da je na tem gradu dosežena enotnost duhovnega in telesnega, naše gojenke se ukvarjajo z obema sferama, v obeh doseġajo uspeh.

V času italijanske okupacije najbolj blesti gojenka Eva Verdonik, doma s kmetije na Jezerskem. Vitko dekle z bujnimi črnimi lasmi, žametno kožo, zelenih oči, bistra in spretna, delo v vrtnariji ji gre enako dobro od rok kot ob knjigi. Pokaže veliko zanimanje za slovensko zgodovino, na tem področju preseže šolske zahteve, tako da je profesorica zgodovine sestra Justa že opozorila nanjo v profesorskem zboru: treba ji je nekako omogočiti, da bo še naprej razvijala ta svoj talent, posebej zato, ker se vse bolj osredotoča na zgodovino gradu Jama, torej *našega skupnega doma*. Evin poglavitni vir je Valvasorjeva *Slava vojvodine Kranjske*, v ta namen se je morala močno potruditi, da obvlada staro nemščino in jo tudi zna brati, saj je *Slava* natisnjena v gotici, pri tem ji zelo pomaga njena profesorica nemščine, sestra Gonzaga. In seveda, *Slava vojvodine Kranjske* ni majhen zalogaj, to so štirje debeli folianti, kaka druga gojenka ne prebere tolikšne količine strani, v vseh štirih letih šolanja ne. Nune Evi dovolijo, da po potrebi obiskuje pomembnejše ljubljanske knjižnice, predvsem tisto na Teološki fakulteti, pa tudi nacionalko. Knjižnico imajo sicer tudi na gradu Jama, lepo, staro in dragoceno, v kupoprodajni pogodbi je navedena v poglavju *grajska oprema*, ampak nekaterih važnih knjig pa

nima; od štirih foliantov Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske* na primer manjkata dva, tretji in četrti. Knjižničarka sestra Genovefa to seveda takoj opazi in gre brskat po katalogih. Kmalu najde ustrezen zapis: tretji in četrti del sta bila odtujena že nekaj desetletij pred prihodom šolskih nun, s kočijo ju je odpeljal služabnik barona Wolfa Augustina Paradeyserja, njegova ljubljanska hiša stoji blizu Čevljarskega mosta. Pravzaprav si ju je baron Paradeyser izposodil, to mu je dovolil lastnik gradu, saj je baron želel preverit neke Valvasorjeve navedbe o mejah kranjskih posestev. Čeprav sestra knjižničarka vse to ugotovi in dokaže, pa je izposojeni knjigi težko ali nemogoče izterjat: Paradeyserjeva knjižnica sicer ima vse štiri foliante, ampak kako boš dokazal, da sta dva izposojena z gradu Jama? Šišenski graščak je mrtev, stari Paradeyser prav tako.

– Te knjige so bile tukaj od zmeraj, trdijo Paradeyserjevi nasledniki, in kar imate vi zapisano v teh svojih katalogih, tega mi ne moremo upoštevati. Skratka, gojenka Eva Verdonik se mora napotit v Nacionalno biblioteko, kadar hoče študirati tretji in četrti foliant *Slave vojvodine Kranjske*.

Na kratko povedano, ugotovi Eva Verdonik naslednje: v virih se grad omenja že v prvi tretjini 14. stoletja, sto let pozneje je bil last grofa Oktavija Panizola, kranjskega deželnega vicedoma, tj. namestnika deželnega kneza, odtod takratno ime *Panizolov grad*. Valvasor je stavbo zelo cenil, v svoji *Slavi* jo omenja med najpomembnejšimi na Kranjskem, no, do gradu je imel tudi osebni odnos, saj je bil last njegovega

brata Karla Valvasorja. Leta 1472 so Ljubljano prvič napadli Turki, nadalje poroča Valvasor. Kot Eva izbrska v nekih drugih virih, so Turki pogosto že pred napadom poslali na teren ogleduhe, ki so ugotavljali strateško pomembne značilnosti in predvsem, kje naj turška vojska postavi svoj tabor. Turki so se na vso moč držali neke svoje stare vojaške doktrine, naj vojska ne tabori v stavbah, nikakor ne, temveč v kotanjah, vrtačah, ki zevajo pod nivojem tal, tam so postavljali šotore za vojake in konje. Ta strategija se je krščanskim vojskovodjem prav gotovo zdela čudna, ampak Turki so pri njej vztrajali in nekaj je že moralo bit na tem. Takega tabora ne vidiš, dokler ne prideš zelo blizu, so bili prepričani turški poveljniki, poleg tega je tabor v kotanji mnogo lažje braniti in v sili hitro evakuirati, v zgradbe pa zapiramo samo vojni plen, tj. ujetnike in živino.

Teren mesta Ljubljane je nudil lepe možnosti, da Turki udejanjijo to svojo doktrino, saj so na mnogih lokacijah zevale gramozne jame, domačini so z izkopanim gramozom zidali svoje stavbe. Turki so si izbrali kar tri take jame: v Poljanskem predmestju, kjer so požgali cerkev sv. Petra, na Dunajski cesti pri cerkvi sv. Krištofa in v Zgornji Šiški pri Panizolovem gradu. Vendar so branitelji Ljubljane zdržali turško obleganje in napadalce odgnali, pri tem je veliko zaslugu imelo topništvo, ki je streljalo na Turke z Ljubljanskega gradu. Turki so se umaknili, imenovane tri lokacije pa so še dolgo ohranile ime *Jama* ali *Turška jama* ali *Na Jami*, prvi dve imeni sta polagoma padli v pozabo, tretje, šišensko, pa je ostalo močno živo.

Ampak zakaj *Na Jami*, in ne preprosto *Jama*? Na to vprašanje odgovarja Valentin Vodnik v svojem *Životopisu*, ugotovi pametna in privlačna gojenka Eva Verdonik. To kratko Vodnikovo avtobiografijo je našla v samostanski knjižnici, v almanahu *Vodnikov spomenik*, ki ga je uredil dr. E. H. Costa. Tako le razloži Eva: po turškem obleganju postane *Jama* ime gradu, *Na Jami* pa soseske okrog njega. Valentin Vodnik pravi: *Rojen sim 3. svičana 1758 ob 3. uri zjutra v gorni Šiški na Jami per Žibertu iz Očeta Jozefa, inu matere Jera Pancè iz Viča*. Moji šišenski sosedge bi rekli, da se je rodil na Vodnikovi cesti št. 65, ampak ko je Vodnik to pisal, je bil še živ, torej ni bilo še nobene Vodnikove ceste.

26
27

Z mamó in očetom stanujem v novi dvonadstropni najemniški hiši tik zraven grajske vrtnarije, v hiši je dvanajst stanovanj. Če si na dvorišču, ne vidiš od vrtnarije ničesar razen ograje, saj je ta visoka in zelo čvrsta, tudi ojačana z živo mejo. Ampak s stopniščnega okna v prvem ali drugem nadstropju, od tam vidiš vse. S čim se ukvarjajo punce, oblečene v sinje redovniške kute, s solato ali paradižnikom, s čebulo ali redkvico? Plevejo ali zalivajo? Potrebujejo koga, ki bi jim načrpal vodo? V tem primeru se grem nastavit k vratom v ograji in kmalu me sestra glavna vrtnarica opazi in pokliče, naj pridem pomagat, ali pa tudi ne. S stopnišča zmeraj lahko vidim, ali se Eva Verdonik sklanja nad gredo ali na njej kleči, jo danes boli hrbet

ali pa ji napor ne pride do živega. Če mi je dovoljeno, da vstopim, se ji med delom približam, včasih nekoliko bolj, da je to že skoraj dotik. Ljubim jo. Ljubim na vso moč. Ljubim jo. To Eva sprejema prijazno ali s hudomušnim začudenjem, ali pa tudi ne. Kadar se ji sošolke posmehujejo, češ da dopušča, da okrog nje lazi mladoleten pamž, je Eva precej nemilostna in me tako rekoč odganja od sebe. Ampak načeloma sem ji všeč, ker jo tako lepo gledam, predvsem pa zato, ker me zares, prav zares zanima, kaj odkriva s svojim študijem zgodovine. Občudujem jo, ker bere knjige v gotici in ker o svojih raziskavah piše poročila. Preden jih oddaja mentorici sestri Justi, mi jih pogosto pokaže in včasih kar nestrpno čaka na moje pripombe.

Včeraj ji je mati prednica spet dala dovoljenje, da v Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske* preveri neke svoje domneve, danes popoldne gre torej v Narodno knjižnico in preprosil sem jo, da jo lahko spremljam, dobiva se na tramvajski postaji na Celovski, pri mlekarni. Peljeva se do gledališča, od tam pa peš do Narodne knjižnice, Eva vstopi skozi velika težka kovinska vrata, jaz pa se povzpnem na okop ob boku stavbe, tam so drevesa, grmi in trava, usedem se na eno od klopi, potegnem iz torbe Karla Maya, *Winnetou*, in začnem brat. Zdi se mi, da moram kar precej čakat, preden se pojavi Eva, vsa vesela in odločna kot zmeraj, prisede in mi začne pripovedovat. Že enkrat prej je bežno opazila Valvasorjevo omembo, zdaj pa jo je šla natančneje pogledat, Turki so si ob svojih vpadih na Kranjsko skušali povečat svoj dobiček tako, da so ulovili kakšnega pomembnejšega

domačina in ga potem pred svojim taborom javno in divje in dolgotrajno mlatili po hrbtu s korobačem in ga spodbujali, naj prosi gledalce, da obvestijo njegovo žlahoto, kaj se z njim dogaja, takoj naj prinesejo odkupnino, sicer ne bo več dolgo živ.

– V zvezi s tem sem že pred kakšnim tednom preštudirala neko podrobnost, nadaljuje Eva. V soseski Na Jami sem iskala tiste starejše kmečke ljudi, pravzaprav dninarje, ki jeseni pomagajo luščit fižol na nekaterih kmetijah. Zanimalo me je, ali se lahko spomin na Turke ohrani čez generacije in generacije, kadar si ljudje o tem pripovedujejo ob takih ljudskih običajih, kot je na primer luščenje fižola. Krista in Ančka, dninarici pri Koritniku, saj vem, da ju dobro poznaš, sta mi svetovali, naj govorim s staro Nežo. Vprašala sem jo, najprej je dolgo molčala, potem pa, ne boš verjel!, se je res spomnila. Da je slišala o nekem Johannesu iz Tschermembla, ki so ga Turki privezali na leseno kozo za žaganje drv in ga neusmiljeno gorbali po hrbtu in po riti, on pa je kričal na vso moč, po slovensko in po nemško, naj kdo obvesti njegovega bratranca gospoda Henrika iz Tschermembla, Črnomlja, ki je tudi ustanovitelj gradu Weixelberg, Višnja gora, Turkom naj čim prej prinese dvesto petdeset srebrnih tolarjev odkupnine, ali pa bo on umrl pod udarci korobača. Kdorkoli je šel mimo, je lahko gledal in poslušal, vsi so bili obravnavani kot občinstvo, tako je slišala.

– Zdaj sem še enkrat poiskala to mesto v Valvasorju in ga prepisala v latinico, poglej, tukaj je. Valvasor res piše o turškem ravnanju z ujetniki, čeprav

ne omenja Janeza Črnomaljskega. Pač pa izvemo, da so Turki za pomembnejše ujetnike skušali čim prej izterjat odkupnino, saj je bilo preveč komplicirano, če so jih na povratku v Bosno morali vlačiti s seboj. Z ujetniki iz navadnega ljudstva so ravnali še mnogo slabše, pobili so vsakogar, ki ni hodil dovolj hitro. Najhujše stvari so se dogajale na prehodu čez reko Kolpo: kadar je ta po deževju narasla, je bilo težko in zamudno spraviti množico ljudi na ono stran, in če so jih začeli dohitevat krščanski vojaški oddelki, so Turki svoje ujetnike preprosto pobili.

– V šoli smo se učili o bontonu, rečem jaz, in zdaj sem pogruntal nekaj, česar nam niso povedali, namreč, da se bonton v času vojne bistveno spremeni. To vidimo v turškem ravnanju z ujetniki, prav tako pri medvedu, ki ni ostal v gozdu, ampak je prišel na kmetijo in pobil telico, in danes prav tako pri Italijanih, ki na veliko streljajo talce v Gramozni jami ali pa na strelišču na Dolenjski cesti. Poznal sem enega, ki so ga ustrelili, to je bil slikar Hinko Smrekar, prijazen gospod, že starejši, stanoval je onstran Celovške ceste, na Alešovčevi ulici, sezidal si je čisto majhno hišo, za večjo ni imel denarja, in jo v šali imenoval *vila Kurnik*. Pred nekaj dnevi se je po svoji ulici bližal tramvajski postaji na Celovski cesti, ustavila ga je italijanska patrulja, mu pregledala aktovko in v njej našla ilegalno brošuro *Radio vestnik OF*. Odpeljali so ga v Gramozno jamo in ga ustrelili. Povedal ti bom, kaj je glavno pravilo bontona v času vojne, ji rečem, Evi, in ji pogledam čvrsto v oči, nekoliko obupano, nekoliko zaljubljeno in nekoliko šaljivo. Pravi-

lo je postavil general Mario Robotti. Takole je rekel general, predstojniki po kasarnah skoraj vsak dan ponavljajo te besede vojakom pri urah državljske vzgoje: *Si ammazza troppo poco*. Še premalo jih pobijemo. Ja, prav si slišala: Še premalo jih pobijemo, je rekel.

– To je precej strašno, reče Eva. In če je tako, kaj naj storimo mi mladi?

– Mogoče eno stvar, ji odgovarjam. Mi mladi ne smemo verjet nikomur, ki ima več kot dvajset let, Italijanom prav gotovo ne, pa tudi našim ne vsega. In moramo se naredit nevidne. Samo tako imamo šanso, da bomo skoz prišli. Če od daleč zagledaš na cesti italijansko patroljo, se ji skušaj umaknit na kakšno dvorišče, dokler ne grejo mimo. Še najbolj se moraš bat fašistov, oni ti lahko naredijo kaj svinjskega, samo da imajo svojo kretensko zabavo. Italijani skušajo pobit čim več gverilcev, kot pravijo oni, naši skušajo pobit čim več izdajalcev, kot pravijo naši. To je zdaj bonton v času vojne. Jaz pa ti pravim, ne verjet vsega, kar ti plozajo ta stari.

– Tudi tega ne, kar pravijo nune?

– Nune? Primem jo za roko. Tu si me našla. Nune prav gotovo nikomur nočejo nič hudega. No, v bistvu sem hotel povedat, da je pri starejših treba pazit.

Pospraviva stvari vsak v svojo torbo, vstaneva in se odpraviva do tramvajske postaje Šumi, tovarna bonbonov. V Zgornji Šiški izstopiva, nadaljujeva pa vsak po svoje. Eva gre do vhoda v obzidju, potem po drevoredu do gradu, vstopi v avlo, od tam pa ne po stopnicah navzgor, temveč navzdol, v klet. Če bi

jo kdo vprašal, kam gre, bi rekla, da se ji mudi na stranišče. In res je v kleti nekakšno rezervno stranišče, ampak Eva gre mimo in potem še naprej, vzdolž velike drvarnice, ki ji sledi nekaj manjša, mimo skladišča za premog in vse do konca, kjer hodnik napravi obrat na levo in se konča pred neuglednimi vrati. Eva jih odpre in tu je obsežna ropotarnica, temačna, okna ima čisto majčkena in tik pod stropom, električne luči tukaj ni. Polomljeno pohištvo vseh vrst, šolske klopi, cerkvene klopi, kredence, mize, stoli in take stvari. Tu stoji tudi kanape, prekrasen antikvarni izdelek, tapeciran s svilo, ki je vijoličasto in zeleno progasta, ima pa ta kanape tudi napako, ena noga je odlomljena, zato ne stoji prav trdno. Eva se previdno usede na veličastno svilo in čaka. Jaz pridem po drugi poti, s tramvajske postaje grem čez polje in preplezam obzidje na zadnji strani gradu, na točki, kjer mi to omogoča goščava drevja in grmovja. V klet se spustim po stopnicah za služinčad, vstopim v ropotarnico, potegnem iz žepa ključ in zaklenem za sabo. Ključ mi je pred nekaj dnevi izdelal prijatelj v strojnih delavnicah na tramvajkomandi, izvornik sem začasno izmaknil s table za ključe, v trenutku, ko se je sestra vratarica posvečala telefonu. Pridružim se Evi na kanapeju, ona nosi dokolenke, in ko sedi, njeni kolena pokukata izpod krila in sijeta. Dobesedno sijeta, saj se ji koža napne čez koleno, stanjša se in zgleda in zato odbija svetlobo, da prši po prostoru, pa naj je svetloba še tako pičla, saj prihaja samo skozi okenca pod stropom. Jaz sem očaran, z dlanjo se približam Evinemu kolenu in se ga prav počasi in nežno opri-

mem. Potem dolgo časa molčiva. Ljubim jo. Z dlanjo ji razprem kolena, ona se malo upira in malo ne, z roko prodiram med stegni navzgor, proti volnastemu griču. Ljubim jo, to je nekaj prekrasnega, pa tudi ... groznega.

Pred zaklenjenimi vrati ropotarnice se pojavi še nekdo, to je črni maček Rafael. Čepel je na drevesu, ko je Eva šla v stavbo pod njim, in potem je šel za njo, ampak je držal razdaljo. Zdaj vzravnan sedi pred vrati, vede se kot vojak na straži. To je grajski maček, zadolžen je za miši v kletih in skladiščih, včasih ga vidiš tudi v širši grajski okolici.

2. Krompirjeva njiva

Po njivah v Zgornji Šiški je dozorel krompir in pomagala bom pobirat, že lani je bilo tako, na povprečno dolgi njivi traja to delo približno dva dni, plačilo za eno dnino je pol gajbe krompirja, dve dnini ena gajba, mama bo prav hvaležna, ko mi bodo zaslužek, kot je dogovorjeno, dostavili na dom, v stanovanje Na Jami 8. Človek bi mislil, da je to lahko in prijetno delo, pa ni čisto tako. Prve ure delaš sklonjen, potem čepe, drugi dan pa dršaš po kolenih. Kmet Koritnik se odloči, da me bo spet poklical na svojo krompirjevo njivo, mulc je spreten in hiter, pravi, in pošlje dninarici Kristo in Ančko, pojdita mu povedat, naj pride, in ti dve dobro vesta, kje me bosta našli v sredo zgodaj zjutraj, pred poukom: nesel bom kruh, da ga spečejo v pekarni, ta pa stoji tik zraven hiše, ki se imenuje *Pri kamniti mizi*, čeprav v njej že dolgo ni več gostilne, ampak kamnita miza še zmeraj stoji na dvorišču. Tam me bosta počakali.

Mama ponoči napravi testo, vzhajat mora kaki dve uri, potem ga še enkrat pregnete in mi reče, zdaj pa le odnesi. Testeno štruco prekrije s čisto krpo in jo potem položi v tak plitek čolniček, spleten iz koruznega ličkanja, to reč je treba nosit vodoravno in potem jo nekoliko stisneš k sebi, kot recimo nosiš dojenčka, in zdaj vsi vidijo: *Previdno! Jaz grem k peku in mu nesem testo*, zdaj nimam časa za nobene druge neumnosti, če mi ta štruca pade na tla, v cestni prah, je pek ne bo hotel speči. In moko za novo štruco je

težko dobit. No, jaz varno prinesem svoj tovor do pekarnice. Mojster pek ima mapo in v njej take rdeče papirnate številke, po dve isti sta natisnjeni blizu skupaj, vmes perforacija, odtrga polovico, jo zmoči z vodo iz skodelice in jo prilepi na štrugo, drugo polovico dobim jaz in z njo bom čez nekaj ur terjal svoj kruh.

Ko s tem opravim in grem čez dvorišče na cesto, zagledam Kristo in Ančko, ob kamniti mizi sedita, pokličeta me. Stanujeta v pritlični hišici na Koritnikovem dvorišču, v njej je bila včasih svinjska kuhinja, ki pa je zdaj drugje, bliže hlevu, in precej večja. Krista in Ančka sta postavni dekleti, imata nekaj čez dvajset let, in ko se v nedeljo oblečeta za v cerkev, ju je lepo videt, ampak če kdo od fantov skuša bit preveč domač in malo pošlatat, bo fasal klofuto. Preživljata se z dninami, večinoma pri Koritniku, pomagata v hlevu in pri svinjah, kosita travo in hodita pobirat pridelke na polje. Včasih delata tudi pri drugih kmetih ali pa pomagata kot čistilki v samostanu ali odvažata odpadke iz Krisperjeve tovarne čevljev.

– Koritnik pravi, da lahko prideš krompir pobirat, to bo pojutrišnjem zjutraj, v petek, takrat nimaš šole, italijanski državni praznik, in potem še sobota, dve dnini. Jaz takoj odgovorim, da bom prišel, prav gotovo, zelo sem zadovoljen, ko to slišim, doma imamo težave s prehrano in gajba krompirja, to nam bo prišlo zelo prav, ampak potrudim se, da dekleti ne bi preveč opazili mojega veselja.

– Poslušaj, ta krompirjeva njiva v Kosezah, Koritnikova, je zdaj zunaj okupirane Ljubljane, na oni

strani obroča iz bodeče žice, mi pove Krista, kdor hoče tja, mora skozi prehod, ki ga stražijo sardinski grenadirji, na zgornjem koncu Vodnikove. Spustijo te samo, če imaš *lasciapassare*, prepustnico, se pravi, treba bo oditi na karabinjersko postajo na Drenikovi in zaprositi. Medve greva tja danes popoldne. A gremo skupaj?

Ne odgovorim ji takoj. Seveda bi bilo najbolj enostavno, če bi šli skupaj, in tudi najmanj zoprno, saj se ob karabinjerjih počutim nelagodno. Ampak nekaj v meni se upira, da bi sploh hodil v to karabinjersko gnezdo in prosil za prepustnico. Italijanom se izogibaj, če je le mogoče, mi vztrajno ponavlja moj prijatelj Jože Knafljič, ilegalno ime Kunde, vsem Italijanom hodi s poti, tako karabinjerjem kot tudi kvesturinom in sardinskim grenadirjem, še najbolj pa onim v črnih srajcah, ki jim s kape visi tak črn cof, fašistom. Ko jim enkrat daš svoje podatke, ko te zapíšejo v kartoteke, so ti prišli že zelo blizu. Skušaj bit čim bolj neviden. To je en razlog, zakaj se ne želim pridružiti dekletoma, ko bosta šli prositi za *lasciapassare*. Je pa tukaj še nekaj drugega in to izhaja iz mojega ponosa ali celo ošabnosti. Meni ta papir ni potreben, ta *lasciapassare*, meni že ne, in sicer zato ne, ker sem spretnejši od drugih, jaz sem že bil kdaj pa kdaj onkraj žice, in to brez vsake prepustnice, kot kurir, v gozdu imam svojo točko, na samem, kjer zlezem v betonski odtočni jarek, in če par dni ni dežja, potem v jarku ni vode in lahko se splaziš na ono stran. Ne bom rekel, da je prijetno, v tesni mračni betonski cevi se moram boriti s strahom, kaj bo, če me začopatijo

tu notri, ampak ko to premagaš, imaš sigurno dober občutek.

– Ne bom mogel z vama na karabinjersko postajo, odgovarjam dekletoma. Danes imam druge stvari in tudi jutri me čakajo neki opravki. Jaz si bom sam uredil ta prehod na ono stran. Pojutrišnjem zjutraj pa bom zagotovo prišel na njivo.

Dekleti me nekoliko čudno gledata, ampak naj bo, kot mulc hoče, to je njegova stvar. Zdaj tam po Vodnikovih prikoraka Gašper, Kristin fant, pogleda, kdo je za kamnito mizo, ki velja za nekakšno zbirališče mladih s tega konca, zagleda Kristo in prisede. Gašper je zaposlen v Krisperjevi tovarni čevljev, vendar ne bo več dolgo, tovarna je začela odpuščat delavce in se bo prej ali slej v celoti zaprla, saj ne more več nabavljat svoje osnovne surovine, to je usnja. Kjerkoli zakoljejo kravo, jo takoj požrejo do zadnjega koščka, nihče več se ne ukvarja s strojenjem kož. Zdaj na črni borzi lahko kupiš ponarejene čevlje, ki jih delajo nekje v Italiji: peta lesena, podplat lesen, zgornji del platnen, vse skupaj pa pobarvano temnorjavo, da je čim bolj usnju podobno. Kdor nima drugega, jih nosi tudi pozimi, ampak voda zelo hitro pride noter in na koži ti puščajo rjave madeže. Gašper ne bo čakal, da tovarna dokončno zapre vrata, išče si službo drugje in je nekaj že našel v Ivančni Gorici, na železniški postaji, štokglajzer bi bil, tudi sobico bi mu dali. Zdaj nagovarja Kristo, naj se skupaj z njim odseli v Ivančno Gorico, v tisto sobico, se bo že našlo tam kakšno delo tudi zanjo, ampak Krista se obotavlja, prebivanje skupaj z Ančko ji še najbolj ustreza, v tisti bivši